

Розділ "Історія освіти"**Бондар В.І.,**

дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор;

Гладуш В.А.,

перший проректор – проректор з науково-педагогічної та навчальної роботи Державного вищого навчального закладу "Університет менеджменту освіти" Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор

ЛІКАРСЬКО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРА ІЛЛІ МУСІЙОВИЧА ЛЕВІНСОНА

У статті висвітлено недостатньо відомі питання історії спеціальної педагогіки, зокрема персонального внеску у формування та розвиток дефектологічної науки України науковців і практиків, які досліджувати дітей із порушеннями психофізичного розвитку, були організаторами формування й розвитку системи спеціальної освіти на початку ХХ століття. Особливе значення мають організатори діяльності лікарсько-педагогічних кабінетів, що функціонували в Харкові, Києві, Одесі, Катеринославі. Дослідниками ретельно і всебічно досліджено особистість Іллі Мусійовича Левінсона, інформація про якого носила фрагментарний і нецілісний характер. У науковий обіг потрапили теоретичні та експериментальні доробки наукових праць, що були зовсім невідомими до цього часу, але не втратили своєї актуальності та практичного значення дотепер. Авторами умовно окреслено життєвий шлях науковця, показано його особливості, досягнення, труднощі та трагічні моменти, проаналізовано наукові праці І. Левінсона.

Ключові слова: І. М. Левінсон, педологія, лікарська педагогіка, наука про поведінку, лікарсько-педагогічний кабінет, нервові діти, діти з порушеннями психофізичного розвитку, самообслуговування, соціально-педагогічна допомога.

Постановка проблеми. Формування й розвиток системи освіти, науки про навчання, виховання й розвиток людини значною мірою залежали й залежать у сьогоденні від багатьох об'єктивних і суб'єктивних чинників функціонування людського суспільства. У всі часи історії людства особливе місце в цьому процесі займали особистості, які присвячували життя та діяльність освітянському ремеслу і стали видатними. Саме їхній внесок завжди викликав науковий інтерес у дослідників.

Узагальнення відомої та доступної для дослідників літератури, пошукова робота в архівних фондах створили належні умови щодо аналітико-синтезованої роботи з питань історичного виміру персональних внесків деякого із корифеїв української дефектології, про яких, на наш погляд, написано недостатньо повно. Зокрема, на початку ХХ століття в історію вітчизняної педагогіки ввійшли імена низки теоретиків і практиків, серед яких: А. Володимирський (Київ), І. Левінсон (Катеринослав), І. Соколянський, В. Протопопов

(Харків), М. Тарасевич (Одеса), які в 1920-х рр. поклали початок формуванню та розбудові спеціальної освіти й дефектологічної науки в Україні. Ця когорта вчених здійснювала наукове й організаційне керування лікарсько-педагогічними кабінетами, подібних яким не було на теренах колишнього Радянського Союзу. Науковці були причетними до формування й розвитку в 1930-х рр. нової галузі науки – педології. Внесок кожного з цих науковців унікальний, має вагоме теоретичне і практичне значення.

Аналіз основних джерел та наукових досліджень. Сьогодні виникає неабиякий науковий інтерес до історії життя та практичної і творчої діяльності представника освітянського середовища 1920-1930 рр. Дніпропетровщини (до цього Катеринославщини) Іллі Мусійовича Левінсона (у деяких архівних документах – Ілько Мусійович). Окремі наукові доробки науковця висвітлено в низці досліджень останніх років, зокрема, Л. Одинченко (1996), М. Супруна (2007), В. Лук'янової (2002), В. Бондаря, В. Золотоверх (2003), О. Шевченко (2004), А. Терновського (2008), В. Гладуша (2011), Н. Дічек (2013), Т. Янченко (2015). Ці наукові праці дослідників української педагогіки за останні роки носять цінний інформаційний, але фрагментарний характер, тобто виходячи із окремих аспектів спрямованості предмета дослідження. Тому на сьогоднішній день наукові доробки про особистість Іллі Мусійовича Левінсона як українського дефектолога і практика, ученого, потребує подальшого, більш ґрунтовного вивчення, систематизації і всебічного висвітлення.

Мета та завдання дослідження – послідовне та повне висвітлення лікарсько-педагогічної діяльності українського дефектолога початку ХХ століття Іллі Мусійовича Левінсона, характеристика його основних наукових праць, що до цього часу були мало відомими.

Виклад матеріалу. До плеяди науковців першої половини ХХ століття, які стояли біля витоків української дефектології, належить лікар-психіатр із Дніпропетровщини Ілля Мусійович Левінсон. Інформація про життя та педагогічну діяльність цього дослідника і практика висвітлювалася в загальному вигляді, без глибокої оцінки його особистого внеску в розвиток теорії і практики педагогічної науки. Наукові розвідки останніх років дали можливість суттєво доповнити та розширити коло знань про науковця.

Активна фаза практичної діяльності І. Левінсона щодо обстеження, лікування дітей, комплектування дитячих закладів та організації навчально-виховного процесу відбувалася в революційний, воєнний і післявоєнний періоди. Ці часи насамперед відзначилися зростанням національної самосвідомості, відновленням української державності, зародженням творчого підходу до організації національної шкільної освіти; водночас це був період саботажу антиукраїнських елементів, що завдало тяжких страждань українському народові, спричинило голод, розруху, епідемії, масове каліцтво, велику кількість знедолених дітей-сиріт, безпритульних і дефективних дітей, які своєю неконтрольованою поведінкою, антисоціальними вчинками створювали загрозу життєдіяльності держави і суспільства [4]. Саме тому питання ліквідації дитячої безпритульності та залучення дітей із порушеннями розвитку були в центрі уваги уряду, громадськості й суспільства та розглядалися як першочергові за значущістю заходи з охорони дитинства. Влада радянської держави спрямовувала зусилля на встановлення соціального контролю за дітьми, перебудову їхнього навчання і виховання, модернізацію старих закритих притулків для цих дітей на основі створення диференційованої державної спеціальної шкільної системи, підготовки відповідних кадрів, вивчення й дослідження дитячої дефективності та соціальних факторів, які сприяють виникненню цього стану.

Одним із перших кроків у цьому напрямі стала реорганізація закритих притулків і виховних будинків у спеціальні заклади. 25 січня 1919 року уряд України прийняв декрет "Про передачу всіх навчальних закладів у розпорядження органів освіти". Згідно з цим документом філантропічно-опікунські заклади для глухих, сліпих і розумово відсталих дітей увійшли до системи народної освіти та почали розвиватися як державні установи. Цим декретом категорично заборонялася приватна практика соціально-педагогічної допомоги

дефективним дітям, на довгі роки православна церква позбавлялася права опікуватися цими дітьми, збирати кошти для благодійності. Уся матеріальна відповідальність за утримання дітей покладалася на державу.

Питання практичних дій відносно дефективних дітей обговорювалися на III Всеукраїнській нараді з освіти, що відбулася 15–27 червня 1921 року, зокрема такі: зосередження такої роботи у великих науково-культурних центрах України, підготовки кваліфікованих кадрів. Питання про різні категорії дефективних дітей, типи закладів для їхнього виховання, методи роботи з ними мали вирішуватися спеціалістами-дефектологами.

На цій нараді було схвалено резолюцію [4] про планомірну та раціональну організацію соціального виховання дефективних дітей. У ній, зокрема, відзначалася необхідність поділу території України на чотири регіони: Київський, Одеський, Катеринославський, Харківський, підпорядкувавши їм усю організаційну роботу з дефективними дітьми; наголошувалося на негайному початку підготовки висококваліфікованих працівників із виховання аномальних дітей, організації практикуму для педагогів у спеціальних закладах, відкритті інститутів лікувальної педагогіки при медичних академіях.

Активним організатором нової системи освіти дефективних дітей на Катеринославщині (Дніпропетровщині), розробником змісту їх навчання і виховання на нових засадах, методів роботи з учнями спеціальних шкіл був доктор медицини, професор Ілля Мусійович Левінсон. Народився він 1882 року, вищу освіту здобув на медичному факультеті Імператорського Юр'ївського університету (до 1893 року – Імператорський Дерптський університет, а від 1919 року – Тартуський університет в Естонії), де здобув освітньо-кваліфікаційний ступінь доктора II категорії. За проявленні у процесі навчання високі здібності до науково-дослідницької роботи, ґрунтовні знання з фахових дисциплін йому за результатами захисту дипломної роботи було присвоєно ступінь "доктор медицини".

Після закінчення університету І. Левінсон як лікар-психіатр тривалий час формувався та вдосконалювався у практичній діяльності, тобто в лікувальних закладах міста Катеринослава. Він працював із дітьми, у яких спостерігалися ознаки порушень психофізичного розвитку, із якими звичайні освітяни не мали досвіду практичної роботи щодо навчання і виховання. Мали місце і прояви поведінки, неадекватної соціальним нормам, що в ті часи гостро турбувало суспільство. Шанобливе ставлення до роботи, високі професійні знання привели Іллю Мусійовича до державних установ управління освіти: він залучався до роботи державних освітніх і соціальних комісій, громадських організацій (на рівні Катеринославської губернії), які почали створювали систему освіти для населення, зокрема й охоплення навчанням й вихованням дітей-сиріт дошкільного та шкільного віку. Це дало можливість І. Левінсону "із середини" вивчати умови й наслідки кризового стану нового політичного й соціального розвитку в державі.

Обстежуючи психічний і фізичний розвиток дітей дошкільного та шкільного віку м. Катеринослава, зокрема й дітей-сиріт, дослідник дійшов однозначного висновку про те, що далеко не всі діти потребують медичної та психіатричної допомоги. Чимала їх кількість у силу ситуації, яка створилася в суспільстві, стали жертвами безладу й насилля та потребують цільового й системного педагогічного впливу. Так, виступаючи на II-му Всеукраїнському з'їзді Охорони материнства і дитинства (1921 рік) у доповіді "Важкі в педагогічному сенсі діти" науковець привернув увагу аудиторії до таких соціальних явищ, як сирітство та безпритульність, що набули масового характеру за наслідками війни. При цьому діти вже мали повсякденні навички самостійного вирішення питань життєдіяльності завдяки жебрацтва, проституції, крадіжок тощо. Тобто в суспільстві сформувалася так звана "армія важких дітей". "Важкі" в педагогічному сенсі – це неповнолітні діти, які асоціальною поведінкою (грабежі, вбивства, насильство) створювали нестерпні умови для довколишніх. Новостворена народна міліція з метою наведення громадського порядку час від часу проводила "спеціальні операції" з відлову безпритульних дітей, здійснювала їх примусову

відправку до дитячих колекторів-розподільників з метою подальшого залучення до системи навчання і виховання в державних закладах освіти.

І. Левінсон, аналізуючи матеріали кримінальних справ неповнолітніх дітей, причетних до злочинів, зробив висновок, що багато дитячих правопорушень здійснювалося на підґрунті голоду. У науковій статті "Дитячі правопорушення на ґрунті голоду" (1922) учений зазначив, що такі правопорушення, як побутові крадіжки, на 60-80% можна кваліфікувати як рефлекторні прояви самозахисту дитини. Вражаючим фактом було те, що серед асоціальних дій підлітків зустрічалися навіть випадки людожерства.

У подальшому було опубліковано аналітичну наукову статтю І. Левінсона "Менделітичне розщеплення спадкових ознак у сім'ях із дегенеративною спадковістю" (1922 рік). Автором у контексті актуалізації причин аномального психофізичного розвитку дітей у дослідженнях природничих і соціальних наук проаналізовано наявні негативні прояви соціального життя українського суспільства, розглянуто окремі проблеми психіатрії початку ХХ століття. Зокрема, висвітлено аспекти спадкових ознак нервових хвороб, пов'язаних із порушеннями життєдіяльності організму людини, які можуть проявлятися й прогресувати як у дитячому, так і дорослому віці. Це пояснювало передусім природу хвороби нервової системи та психіки у формі епілепсії.

Працюючи деякий час на посаді інспектора Катеринославської комісії неповнолітніх, І. Левінсон розглядав проблему формування мережі навчально-виховних закладів для дітей-сиріт, зокрема, із порушеннями психофізичного розвитку. Відповідно до його аналізу відновлені та новостворені дитячі заклади, а саме: садочки, дитячі будинки, трудові школи, профшколи, спеціальні школи – у післявоєнний період за потенційними можливостями були здатні охоплювати лише 25 % дітей, які цього потребували. Науковець звернув увагу, що на Катеринославщині реально працювало дитячих закладів для дітей на 14 000 місць за потреби на 52 000. Тому велика кількість дітей взагалі залишалася не охопленою системою соціального виховання.

Важливим поштовхом у розвитку народної освіти в Україні було видання "Кодексу законів про народну освіту УРСР", затвердженого Всеукраїнським центральним виконкомом у листопаді 1922 року. У збірці документів передбачалося створення регіональних і центрального лікарсько-педагогічних кабінетів, визначено їх основні завдання і мету діяльності. У Кодексі зазначалося, що навчання в усіх навчально-виховних закладах України повинно будуватися на рішучому розриві зі старими методами словесного викладання, на послідовному запровадженні нових методів навчання, побудованих на досвіді і практиці, що основу діяльності освітніх закладів мають становити: праця як найважливіший засіб виховання і пізнання, різноманітність освітніх і життєвих потреб як мети виховного процесу і практика, спрямована не тільки на пояснення світу, а й на його зміну. Це було викликано недостатністю педагогічного персоналу в закладах освіти та рівнем його кваліфікації.

У документах Центрального архіву державних органів управління засвідчено, що в усіх закладах освіти республіки без виключення (дошкільних, шкільних, професійних, вищих) створився величезний дефіцит педагогічних, науково-педагогічних кадрів, під великим питанням була їхня професійна підготовка та психологічна готовність до педагогічної діяльності [2]. Окрім того, важливо зазначити, що вчительська професія в силу об'єктивних причин була зовсім не престижною, а молодих людей, які б виявляли бажання отримати педагогічну освіту, було вкрай мало. До того ж педагогічна праця була однією із низько оплачуваних у суспільстві. В освітянській пресі зустрічалися публікації, у яких повідомлялося, що жебрацьке фінансування шкіл змушує директорів і вчителів за свої кошти купувати вугілля, дрова для опалення класних приміщень з однією метою – не зірвати навчально-виховний процес. Депресивний стан відображався й на рівні професійної майстерності педагогів. Кваліфікація фахівців потребувала вдосконалення та перепідготовки відповідно до тогочасних реалій. У звітних документах органів контролю зазначалося, що "...бажання підвищити свою кваліфікацію і тим покращити виробничий ефект у школі

проявляє лише невелика (менша) частина вчителства. Більшість учителів відносилася до своїх обов'язків "формально, віддаючи школі відведений час, мало турбуючись перспективами школи..." [2, Ф. Р-310, спр. 1, арк. 325].

Не краща ситуація панувала й на Катеринославщині. Управління народної освіти вживало невідкладні заходи щодо забезпечення шкіл молодими вчителями. Із цією метою було збільшено набір студентів на факультет соціального виховання Катеринославського інституту народної освіти. Попри кадрові проблеми, в освітянському середовищі закладів м. Катеринослава порушувалися питання готовності вчителя до викладання предмета, рівня професійної майстерності, форм удосконалення кваліфікації педагогічних працівників. Серед вчителства поширювався та вивчався зарубіжний педагогічний досвід. Ініціатива належала І. Левінсону, який, володіючи декількома іноземними мовами (німецькою, англійською, французькою), знайомився із зарубіжними науковими публікаціями і за підсумками своїх власних педагогічних спостережень писав наукові статті. В одній із них – "Німецькі "трудові громади" молодих учителів" [9] (1922 рік) – розкрито методи роботи трудових громад, характер їх організації. Автором висвітлено нетрадиційну форму післядипломної педагогічної освіти в Німеччині – трудові громади, – які виникли частково на противагу, частково як додаток до офіційних органів підготовки – вчительських інститутів тощо – та отримали юридичне визнання як установи підвищення кваліфікації. Істотним у роботі трудових громад було самостійне визначення способів пізнання. Члени повинні долучатися до активної діяльності: постановка питань і проблем, знаходження способів роботи, перевірка результатів роботи тощо [9].

Важливим кроком у трудовій діяльності І. Левінсона було формування та становлення Катеринославського лікарсько-педагогічного кабінету (1922 рік), яким він керував упродовж понад 10-ти років. Саме в цій установі його практична робота наповнилася новими науковими розвідками із проблем дитячої дефективності. Вибір його як керівника був не випадковим, адже І. Левінсон був лікарем-психіатром із великим досвідом практичної роботи в лікувальних і дитячих навчально-виховних закладах. Катеринославський (із 1926 року – Дніпропетровський) лікарсько-педагогічний кабінет на той час мав особливу значущість для всіх дитячих закладів освіти Дніпропетровщини. Саме за активної участі працівників цього закладу почалася робота, спрямована на формування готовності педагогічних працівників до роботи в закладах освіти для дітей із порушеннями психофізичного розвитку. Вивчення та аналіз наукових статей, опублікованих в українських часописах "Шлях освіти", "Український вісник експериментальної педагогіки та рефлексології" (Харків, 1922-30 рр.) значно розширили обсяг інформації щодо практичної діяльності цієї установи.

І. Левінсон зазначав, що на початку функціонування через обмежене фінансування державних закладів у республіці кабінет складався лише з одного асистента, декількох студентів Катеринославського інституту народної освіти, які безоплатно працювали від 0.5 до 1 року, та завідувача. Завдання перед персоналом кабінету на початку ставилися загальні: вивчення особливостей дітей із порушеннями психічного та фізичного розвитку з метою диференційованого розподілу до закладів освіти; надання методичної допомоги педагогічним працівникам спеціальних і масових закладів освіти; консультаційна робота з батьками.

Згодом організаційна структура, напрями діяльності, конкретика завдань ЛПК змінювалися та вдосконалювалися. Так, 1923 року завдяки поліпшенню державного фінансування сформувався власний штат кабінету. Він складався з п'яти посад: завідувач (проф. І.М. Левінсон) та 4 наукові працівники (Е.М. Бабіцька, Л.М. Можаровська, В.І. Розенберг, Р.Ю. Тайц). Згідно з розпорядженням НКО на лікарсько-педагогічні кабінети офіційно покладалося важливе завдання – бути центром підвищення кваліфікації та науково-практичного стажування вчителів і лікарів, які працювали в закладах дефективного дитинства. Уже в перший рік у кабінеті побували понад 100 працівників закладів освіти та

охорони здоров'я. Досить популярними були екскурсії до ЛПК студентів, майбутніх учителів і лікарів. Це підтверджувало практичне значення цієї освітньо-методичної установи та роль її керівника І. Левінсона, а також нагальність потреби організації підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, зокрема й дефектологічних.

На концептуальність і змістовність практичної діяльності кабінету вагомо вплинув новий науковий напрям – педологія – наука про виховання дітей, що базується на визнанні залежності долі дитини від біологічних і соціальних факторів, впливу спадковості, а також незмінного середовища. Цей науковий напрям мав на меті об'єднати підходи різних наук (медицини, біології, психології, педагогіки) до розвитку дитини. Інтенсивний розвиток теоретико-методологічних основ педології в Україні відбувався у 1920-х рр. Саме тому актуалізувалося питання організації та проведення експериментальних досліджень у регіонах республіки. Це значною мірою вплинуло на роботу Катеринославського ЛПК. По-перше, відбулося структурно-організаційне вдосконалення закладу. Уже 1924 року на базі ЛПК створено досвідно-педологічну станцію, до складу якої входили лікарсько-педагогічний кабінет, експериментально-психологічна лабораторія та (від 1925 року) кабінет соціальної педагогіки, а з 1926 року – рефлексологічна лабораторія.

По-друге, сформувалися нові напрями діяльності досвідно-педологічної станції: педологічний, педагогічний, дефектологічний. Розширився спектр завдань. **Педологічний** напрям тривалий час займав провідну роль. Спочатку для його реалізації було передбачено проведення педометричної роботи та організацію планових педологічних досліджень. Але згодом, за словами І. Левінсона, ЛПК поступово перейшов від педометричної та лекційної роботи до педологічних досліджень, до популяризації серед широких кіл учительства основних знань із царини індивідуальної та колективної педології, рефлексології й дефектології. Було проведено цільові педологічні дослідження у трудових школах м. Дніпропетровська. Системний та диференційований характер носили обстеження дітей у закладах для дітей із порушеннями зору та слуху. Для досконалого вивчення механізмів поведінки дитини працівники ЛПК проводили інструктажі й методичні заняття серед найбільш активних педагогічних працівників.

Новостворена І. Левінсоном рефлексологічна лабораторія посилила якість педологічних досліджень та консультаційної роботи. Треба зазначити, що така діяльність проводилася не тільки для працівників установ дефективного дитинства, а й для шкіл і дитбудинків нормального типу. Кабінет відвідували представники всіх дитячих установ міста. Із метою обговорення актуальних проблем педології та узагальнення педагогічного досвіду кабінет проводив масові заходи: конференції, циклові та епізодичні заняття з учителями, вихователями, медичними працівниками.

За другим напрямом – **педагогічним** – завдання також було вдосконалено, зокрема визначено організацію партнерських зв'язків із дитячими навчально-виховними закладами; проведення просвітницької й консультаційної роботи з батьками дітей із порушеннями психофізичного розвитку; поширення психологічних знань серед громадськості щодо особливостей розвитку дитини; надання практичної допомоги вихователям у проведенні групової та індивідуальної виховної роботи; організацію процесу підвищення кваліфікації педагогічних і медичних працівників дитячих закладів. Працівники кабінету соціальної педагогіки разом із педагогічними й медичними працівниками навчально-виховних закладів, студентами вищих навчальних закладів обстежували дітей, вели планові спостереження за їхнім розвитком.

Дефектологічний напрям безпосередньо пов'язаний із першим і остаточно почав формуватися після рішення Управління Соцвиху [11] (1925 рік) щодо створення в областях республіки допоміжних шкіл для розумово дефективних дітей. Спочатку передбачалося створити 1-2 допоміжні школи в області. Наповнюваність класів повинна була становити до 20 дітей. Здійснення керування організацією навчально-виховної та методичної діяльності закладів покладалося на лікарсько-педагогічні кабінети.

За результатами досліджень завідувачем кабінету І. Левінсоном надруковано низку праць із питань [12; 13; 14], які турбували вчителів та лікарів навчально-виховних закладів щодо негативних наслідків війни, їх відображення на фізичному та психічному здоров'ї дітей, зокрема, вивчення стану ендокринно-вегетативної системи в дефективних дітей; зіставлення цього матеріалу з іншими властивостями конституції та поведінки дітей; експериментальне дослідження рефлексології особистості й колективу; удосконалення техніки рефлексологічного профілювання, рефлексотерапії енуретиків та онаністів у роботі.

Високу оцінку роботі Дніпропетровського ЛПК та персонально завідувачеві дав керівник Одеського ЛПК професор М. Тарасевич. На 2-му Всесоюзному з'їзді психоневрологів (Ленінград, 1924 рік) він зазначав, що зроблено новий крок уперед. Особливий інтерес, на думку вченого, викликали матеріали з антропології дитячої дефективності, презентовані доктором І. Левінсоном. Їх значення оцінювалося у двох аспектах: вони були прекрасним показником того, що етап декларування теоретичних робіт та науково-популярних статей із питань фізичної немочі дефективних дітей пройшов; також ці матеріали задекларували, що в цій галузі почалася системна дослідницька робота. Метод варіаційної статистики, який застосовувався під час аналізу середніх показників фізичного розвитку дефективного дитинства, запобігав грубим помилкам у висновках. А помилки свідчили про значні затримки зросту та ваги дефективних дітей порівняно з нормальними. Доповідач звернув увагу на зниженні фізичного розвитку дітей до 8-10 років, тобто тих, які народилися перед війною або під час війни та занепаду [24].

Пізніше І. Левінсон цю проблему більш детально висвітлив у доповіді "Досвід експериментального рефлексологічного дослідження фізично дефективних і розумово відсталих дітей" [20] на I Всесоюзному педологічному з'їзді (Москва, 1928 рік).

Практична діяльність ЛПК стимулювала подальший розвиток студентських наукових досліджень. Так, за участю педагогічних працівників кабінету та його керівника студентами-випускниками вищих навчальних закладів Катеринослава написано низку дипломних кваліфікаційних праць, обов'язковою складовою яких було емпіричне дослідження наукової проблеми.

У статті "Дніпропетровський Лікарсько-Педагогічний Кабінет" (1929 рік) І. Левінсон зазначав, що Дніпропетровський Окрметодком нарешті офіційно ухвалив рішення щодо передання методичного керівництва ЛПК допоміжними закладами для розумово відсталих дітей. Згідно з цим рішенням у науково-педагогічних працівників Кабінету конкретизувалися та суттєво доповнилися практичні завдання, а саме:

- а) організація планового навчання в 1 та 2 допоміжних групах (таких було 8);
- б) контроль та облік навчальної роботи педагогічних працівників (директорів, учителів, вихователів);
- в) розроблення тестових завдань для здійснення контролю успішності учнів цих груп;
- г) зосередження консультаційних зв'язків із груповодами на основі взаємного відвідування тощо.

Характеризуючи роботу ЛПК із дефектологічного напрямку, І. Левінсон писав: "...налагоджено зв'язки з усіма закладами, де перебували діти з розумовою відсталістю, проводиться системна діагностична робота" [1, Ф. Р 310 с, спр. 13, арк. 219]. Окрім того, функціонували заклади освіти зі статусом досвідних, серед яких були: Дніпропетровський дитячий будинок сліпих (вул. Костомарівська, 4), Дніпропетровський колектор розумово-дефективних дітей (колишній Тихвінський монастир), Дніпропетровська школа глухонімих (вул. Полтавська, 5). У цих закладах виховувалися діти з порушеннями психофізичного розвитку віком від 5 до 19 р. (від ідіотів до норми) [10].

Колектив працівників лікарсько-педагогічного кабінету та рефлексологічної лабораторії під керуванням І. Левінсона постійно розширював спектр науково-дослідницької діяльності. Зокрема, працівників цікавили проблеми рефлексологічної типології й методи її побудови; форми масового рефлексологічного експерименту; емоційна сфера сучасного

дитинства; кореляція ендокринно-вегетативних функцій із рефлексологічними процесами дитини; реалізація тестування успішності дітей майже всіх форм дефективності; здійснення рефлексотерапії та опотерапії тощо. Результати практичної діяльності висвітлено в науковій статті науковця "Проблема рефлексологічного профілювання в педологічному пристосуванні" [11], опублікованій у науково-практичному часописі Українського науково-дослідного інституту педагогіки "Український вісник експериментальної педагогіки та рефлексології".

Перспективними напрямками досліджень кабінету вважалися такі: педологія дитячої праці, дитячої гри, дитячого колективу; педологія фізкультури; педологія сексуального життя; педологічний аналіз педологічного процесу; проблеми класифікації та диференціальної діагностики важкої дитини в генезі та еволюції тощо.

Працівниками ЛПК надавалася всебічна допомога з підвищення педагогічної майстерності вихователів і вчителів. Зокрема, із педагогічним і технічним персоналом допоміжних груп проводилися методичні заняття на базі Колектора розумово дефективних дітей. Завідувач ЛПК І. Левінсон особисто організовував заняття двічі-тричі на тиждень як семінари й лекції, здійснював науково-популярну роботу серед учительства трудових і професійних шкіл. Крім того, активно функціонували гуртки: дефектологічний, допоміжного навчання, педологічний. Планово проводилась робота з підвищення кваліфікації учителів, медперсоналу допоміжних груп та інших дитячих установ. Із метою надання конкретної методичної допомоги "масовикам- педагогам" [21] готувалися методичні листи, програми, схеми обліку праці та дитячої поведінки. Методичний матеріал був узагальненням практичного досвіду педагогічних працівників, тобто формувався в результаті комплексного аналізу й оброблення результатів практичної роботи в місцевих закладах освіти. Вагоме значення мало рішення Народного комісаріату освіти УРСР про те, що "...окожні ІНО можуть надсилати своїх кандидатів до досвідних установ дефдитинства Укрсоцвиху, де протягом трьох місяців – з 1 жовтня до 1 січня – за участю ЛПК та освічених фахівців-педагогів вони теоретично та практично ознайомляться зі справою виховання дефективних дітей і набудуть потрібну їм кваліфікацію. Кандидати повинні мати педагогічну освіту (не нижче, як педтехнікум) та педагогічний стаж не менше, як трирічний. Медпрацівники для роботи із глухонімими – в установах Харкова, Києва та Запоріжжя, зі сліпими – Харкова, Києва, розумово відсталими – Харкова, Києва, Одеси, Дніпропетровська" [12].

Для вирішення кадрових питань у закладах спеціальної освіти І. Левінсон та працівники ЛПК підтримували тісні зв'язки з науково-педагогічними працівниками вищих навчальних закладів м. Дніпропетровська. Ефективною формою навчання була виробнича практика на базі ЛПК студентів Дніпропетровського інституту народної освіти та Дніпропетровського медичного інституту.

Важливим етапом трудової діяльності І. Левінсона була науково-педагогічна діяльність у Катеринославському інституті народної освіти, куди його запросили 1925 року. Маючи стаж практичної роботи в медичних та освітянських закладах 18 років, він почав викладати студентам факультету соціального виховання навчальні дисципліни – анатомію та фізіологію людини, основи науки про поведінку [1, ф. 310, спр. 17, арк. 111, 121].

Викладацька робота стимулювала Іллю Мусійовича до підготовки та написання не лише нових наукових праць, а й посібників навчального спрямування. Вагомим внеском ученого в розвиток наукової галузі був навчальний посібник "Основи науки про поведінку. Курс лекцій для студентів педвузів". Видання надруковане в Дніпропетровському інституті народної освіти (1928 рік) накладом 2000 примірників. Анонімний рецензент науково-практичного часопису "Шлях освіти" у 1929 році дав високу оцінку цій праці І. Левінсона: "...трактування поведінки як соціально-біологічного явища, обумовленого соціальним оточенням у кожному акті її вияву, показує, що автор стоїть на вірних позиціях. Велика ерудиція автора як у питаннях психології, рефлексології, педагогіки, так і філософії є одним з головних плюсів даної праці. Найбільш характерно для даної роботи – це те, що вона

вийшла в Україні. В УСРР було проведено глибоку методологічну ревізію науки про поведінку "важкої" дитини та дитини ранніх періодів розвитку, а головне – не лише щодо генетичного вивчення її на рефлексологічних підставах, але й що до радикального перегляду та зміни самих форм соціально-педагогічного процесу. А це показує, що в нас в Україні наукова думка в цій галузі розвивається й на досить науково апробованому матеріалі для деяких педагогічних висновків, та нам відомо, що й сам автор своєю науково-педагогічною роботою в Дніпропетровську вносить цінний доробок у науково-педагогічну думку УРСР. Думка ця набула у процесі свого розвитку певної своєрідності та оригінальності й складає зараз певний науково-педагогічний напрям, який очікує велике майбутнє. Праця проф. І.М. Левінсона знаменує собою той період у розвитку українського напрямку в науці про поведінку та в науці про організацію цієї поведінки, коли вже цей напрям набрав досить сил і можливостей, щоб вийти на широкі шляхи, стати до боротьби за своє визнання, стати зброєю в руках педагога" [25]. Також рецензент зазначив, що це перший на той час в Україні навчальний посібник за означеною проблемою, який виходив із нагальної потреби підготовки випускників вищих навчальних закладів до педагогічної діяльності.

Професор І. Левінсон був надзвичайно енергійною та активною людиною. Усе його життя та науково-педагогічна діяльність були наповнені різноманітними заходами, зустрічами, подіями. Він брав активну участь у громадській діяльності міста Дніпропетровська. Був членом педологічної секції Дніпропетровської філії Всеукраїнської академії наук, де поширювалися результати наукової і науково-популярної роботи серед педагогів, лікарів і батьків. ЛПК у місті був просвітницьким центром та консультаційним осередком для таких державних установ, як місцева педіатрична клініка, педіатричне товариство, лікарська комісія при ОРФК тощо.

І. Левінсон спілкувався та підтримував ділові зв'язки з колегами інших українських міст – Києва, Одеси, Харкова – та інших республік колишнього Радянського Союзу. Пошукові наукові та практичні здобутки позиціонувалися під час роботи таких наукових форумів, як Всесоюзного з'їзду педології та дефектології, на з'їзді психоневрології, педології та експериментальної (Москва, 1923 рік), Всеросійському з'їзді з експериментальної педагогіки та педології (Петроград, 1924 рік), Всеукраїнському з'їзді Охматдиту (Київ, 1922 рік), Північно-Кавказькому педологічному з'їзді (1926 рік) та на I Всесоюзному педологічному (Москва, 1928 рік) [2, Ф.166, оп.7, спр.363, 74 арк.].

Із кінця 30-х рр. у промислових центрах УРСР, зокрема у Дніпропетровську під тиском командно-адміністративних методів управління працівників закладів освіти поставили під жорсткий контроль партійних органів, посилилася політизація та ідеологізація навчально-виховного процесу. Повсюди розпочалися масові чистки і репресії науково-педагогічних кадрів, зведені до рангу офіційної державної політики. Арешти науковців у Дніпропетровську розпочалися у вересні 1929 року. І. Левінсона неодноразово критикували представники партійних органів інституту за те, що "будував процес виховання на інтересах дітей". Так, в одній із публікацій обласної газети "Зоря" [7] було надруковано, що серед професорсько-викладацького складу інституту соцвиху та фізхеммату інституту виявлено дві "ворожі" групи: одну представляли "особи з певною куркульською ідеологією", які відстоювали ідеї "бой-скаутизму", а іншу – ті, що цілком або значною мірою стоять на позиціях старої буржуазної педагогіки, серед яких опинився і професор педології І.М. Левінсон, якого віднесли до "шкідників освіти".

Вираженою ознакою негативного ставлення "радянської комуністичної системи управління" до освіти та науки в Україні було припинення фінансування освітньо-наукової періодики. Зокрема, на початку 30-х рр. перестали друкуватися наукові часописи "Шлях освіти", "Український вісник експериментальної педагогіки та рефлексології", які були важливими для подальшого розвитку психолого-педагогічної науки і практики.

4 липня 1936 року вийшла Постанова ЦК ВКП (б) "Про педологічні переорієнтації в системі Наркомпросу", яка поклала кінець діяльності Дніпропетровської досвідно-

педологічної станції, зокрема лікарсько-педагогічного кабінету та інших структурних підрозділів, незважаючи на їх активну й плідну роботу, очевидні результати у справі впровадження педологічного та психотехнічного обстеження дітей, диференційованого навчання і виховання осіб із порушеннями психофізичного розвитку, підготовку та підвищення кваліфікації дефектологічних кадрів тощо. У подальшому на базі досвідно-педологічних станцій створювалися навчально-методичні кабінети з метою надання методичної допомоги педагогічним працівникам, які в кінці 30-х рр. реорганізувалися в обласні інститути підвищення кваліфікації вчителів.

Як склалася доля професора І. Левінсона в 1930-х рр. – невідомо. Доступні архівні матеріали, на жаль, не дають можливості відобразити повну та достовірну картину життя й діяльності цієї харизматичної особистості в історії української дефектологічної науки і практики. Утім, за дослідженням Н. Дічек [3], відомо, що в червні 1958 року він ще листувався із проф. І. Соколянським, співпрацю з яким підтримував із 1920-х рр. у Харкові.

Список використаних джерел

1. Державний архів Дніпропетровської області. – Ф. 310, спр. 17, арк. 111, 121 ; Ф. Р 310 с, спр. 13, арк. 219.
2. Центральний державний архів вищих органів України. – Ф. 166, оп. 7, спр. 363, 74 арк.
3. Дічек Н. Лікарсько-педагогічні кабінети як провідники ідей реформування педагогічного процесу в Україні (20-ті рр. ХХ ст.) / Н. Дічек // Освітні реформи : місія, дійсність, рефлексія : монографія ; за ред. В. Кременя, Т. Левовицького та ін. – К. : ЕДЕЛЬВЕЙС, 2013. – 460 с.
4. Бондар В. І. Історія олігофренопедагогіки : підручник / В. І. Бондар, В. В. Золотоверх. – К. : Знання, 2007. – 375 с.
5. Гладуш В. А. Післядипломна освіта дефектологів на базі обласних лікарсько-педагогічних кабінетів / В. А. Гладуш // Збірник наук. праць Бердянського педуніверситету. – Бердянськ, 2011. – (Серія "Педагогічні науки"). – С. 70–77.
6. Історія Дніпропетровського національного університету / голова редколегії проф. Поляков М. В. – 4-те вид., переробл. і доповн. – Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2008. – 308 с.
7. Кузьменко М. М. Особливості політичних репресій проти педагогів Дніпропетровщини в 1930-х рр. / М. М. Кузьменко // Грані. – 2002. – № 5(25). – С. 14–19.
8. Левинсон И. М. Трудные в педагогическом отношении дети / Доклад 2-му Всеукраинскому съезду по Охматдет в октябре 1921 г. / И. М. Левинсон // Путь просвещения. – Харьков, 1922. – № 3. – С. 342–372.
9. Левинсон И. М. Детские правонарушения на почве голода / И. М. Левинсон // Путь просвещения. – Харьков, 1922. – №3. – С.192–202.
10. Левинсон И. М. Менделитическое расщепление наследственных признаков в семьях с дегенеративной наследственностью / И. М. Левинсон // Путь просвещения. – Харьков, 1922. – № 3. – С. 187.
11. Левинсон И. Германские "Трудовые общины" молодых учителей / И. Левинсон // Вестник просвещения. – Москва, 1922. – № 10. – С. 147–154.
12. Левинсон И. М. Дети трудные в воспитательном отношении и борьба с детской дефективностью / И. М. Левинсон // Шлях освіти. – Харків, 1923. – №2. – С. 149–172.
13. Левінсон І. М. До психоаналізу етичних емоцій у дітей-правопорушників : доповідь на 1-му з'їзді психоневрології, педології та експериментальної педагогіки / І. М. Левінсон. // Шлях освіти. – Харків, 1923. – №4. – С. 178.
14. Левінсон І. М. Антропометричні особливості сучасного дитинства : доповідь на Всеросійському з'їзді з експериментальної педагогіки та педології / І. М. Левінсон // Шлях освіти. – Харків, 1924. – №3. – С. 164.

15. Левінсон І. М. Проблема рефлексологічного профілювання в педологічному пристосуванні / І. М. Левінсон // Український вісник експериментальної педагогіки та рефлексології – Харків, 1927. – № 4. – С. 107–145.
16. Левінсон І. М. Психофізична проблема абсолютного і різносного порогів подразнень у сліпих дітей / І. М. Левінсон // Український вісник експериментальної педагогіки та рефлексології. – Харків, 1927. – № 2. – С. 95–104.
17. Левинсон И. М. Опыт экспериментально-рефлексологического профилирования личности // Украинський вісник експериментальної педагогіки та рефлексології. – 1927. – № 3–4. – С. 117–146.
18. Левінсон І. М. Анатомія і фізіологія людини : підручник [для студентів вузів] / І. М. Левінсон. – Дніпропетровськ : Дніпропетровське вид-во Д.І.Н.О., 1927. – 256 с.
19. Левінсон І. М. Основи науки про поведінку. Курс лекцій для студентів педвузів / І. М. Левінсон. – Д. : Дніпропетровське вид-во Д.І.Н.О., 1928. – 164 с.
20. Левинсон И. М. Опыт экспериментального рефлексологического исследования физически дефективных и умственно отсталых детей : доповідь на I Всесоюзному педологічному з'їзді в Москві в 1928 р. / І. М. Левінсон // Український вісник експериментальної педагогіки та рефлексології. – Харків, 1928. – № 4. – С. 107–145.
21. Левінсон І. М. Дніпропетровський Лікарсько-Педагогічний Кабінет / І. М. Левінсон // Шлях освіти. – Харків, 1929. – №8–9. – С. 146–150.
22. Левінсон І. М. Самообслуговування у розумово відсталих дітей / І. М. Левінсон // Український вісник експериментальної педагогіки та рефлексології. – Харків, 1930. – № 1. – С. 61–68.
23. Левінсон І. М. Досвід систематизації навичок, що пов'язані з процесом самообслуговування розумово-дефективних дітей / І. М. Левінсон // Український вісник експериментальної педагогіки та рефлексології. – Харків, 1930. – № 2. – С. 27–38.
24. Тарасевич Н. Н. Итоги 2-го съезда психоневрологов в Ленинграде (3-10 января 1924 г) / Н. Н. Тарасевич // Путь просвещения. – 1924. – № 4–5. – С. 179.
25. Ю. Г. Рецензія на підручник "Основи науки про поведінку" (автор – проф. І. М. Левінсон) / Ю. Г. // Український вісник експериментальної педагогіки та рефлексології – Харків, 1928. – № 3. – С. 217–221.

Бондарь В.И., Гладуш В.А. Лечебно-педагогическая деятельность профессора Ильи Моисеевича Левинсона

В статье освещаются недостаточно известные вопросы истории специальной педагогики, в частности персональный вклад в формирование и развитие дефектологической науки Украины ученых и практиков, которые исследовали детей с нарушениями психофизического развития, были организаторами формирования и развития системы специального образования в начале XX века. Особое место занимают организаторы деятельности лечебно-педагогических кабинетов, которые функционировали в Харькове, Киеве, Одессе, Екатеринославе.

Исследователи тщательно и всесторонне исследовали личность Ильи Моисеевича Левинсона, информация о котором носила фрагментарный и нецелостный характер. В научный оборот попали научные работы, которые были совсем неизвестными до сих пор, но не потеряли своей актуальности и практического значения по сей день. Авторам удалось условно обозначить жизненный путь ученого, показать его особенности, достижения, трудности и трагические моменты, проанализировать научные работы И. Левинсона.

Ключевые слова: И. М. Левинсон, педология, лечебная педагогика, наука о поведении, лечебно-педагогический кабинет, нервные дети, дети с нарушениями психофизического развития, самообслуживание, социально-педагогическая помощь.

Bondar, V. I., Hladush, V. A. Professor Levinson's medical and pedagogical activity

The article covers insufficiently known facts of the history of special pedagogy, in particular, the personal contribution to the formation and development of defectological science of Ukraine of scientists and practitioners, who studied children with disorders of psychophysical development, were organizers of the formation and system development of special education in the early twentieth century. Special attention was paid to the organizers of medical-pedagogical offices, which functioned in Kharkiv, Kyiv, Odesa, and Katerynoslav. The researchers thoroughly explored the life and activities of Iliia Levinson, the information about which was fragmentary and inoperative. To the general public became available scientific works that were completely unknown to this day, but have not lost their relevance and practical significance for today. Authors managed to describe the life path of a scientist, to show its peculiarities, difficulties and tragic moments, to make a relatively complete list of scientific works.

Key words: I.M. Levinson, pedology, medical pedagogy, science of behaviour, medical and pedagogical office, nervous children, children with disorders of psychophysical development, self-service, social and pedagogical assistance.